

Codruța Cozma, *Elemente de pragmastilistică și retorică în opera lui Mihail Sadoveanu*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2024, 320 p.

Rebeca-Ioana PETRUȘ

Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca,
Centrul Universitar Nord Baia Mare

DOI: <https://doi.org/10.35923/AUTFil.63.25>

Literatura română se distinge printr-o pleiadă de autori remarcabili, ale căror opere au dobândit o valoare perenă. Printre aceștia, Mihail Sadoveanu ocupă un loc central, fiind o figură reprezentativă a culturii române. Prolificitatea sa literară se reflectă atât în proza scurtă, cât și în romanele istorice, în cadrul cărora limbajul utilizat de instanțele narative se reliefează prin autenticitate, fiind dominat de arhaisme și regionalisme.

Lucrarea *Elemente de pragmastilistică și retorică în opera lui Mihail Sadoveanu*, semnată de Codruța Cozma, se bazează pe teza de doctorat cu același titlu și oferă o sinteză a aspectelor (pragma)lingvistice, respectiv stilistice din patru romane istorice sadoveniene: *Creanga de aur*, *Frații Jderi*, *Nicoară Potcoavă*, *Zodia Cancerului*. Originalitatea demersului rezidă în analiza actelor discursive, evidențiind modul de construire/interacțiune a eroilor.

Cartea debutează cu o parte introductivă (pp. 19-22) prin care se precizează motivația generală a subiectului la care se face trimitere, obiectivele urmărite, corpusul utilizat, metodele de lucru, stadiul actual al cercetărilor asupra temei și structura lucrării. Cercetarea este împărțită în șase secțiuni distincte, fiecare contribuind la crearea unei perspective unitare asupra problematicei abordate. Capitolele nuanțează mărci ale exprimării personajelor în cele patru texte vizate, valorificând atât politețea ca formă de manifestare a discursului, cât și exprimarea ireverențioasă sau ironia ca mijloc discursiv de tranziție între limbajul protocolar și cel ireverențios. Lucrarea se încheie cu un capitol dedicat concluziilor.

În capitolul al II-lea, „Discursul romanului istoric sadovenian” (pp. 23-70), autoarea pornește de la premisa că o operă literară este „o formă de comunicare mediată între autor și cititor” (p. 23) și susține că limbajul eroilor evocă „un eșantion de limbă română de o mare valoare expresivă” (p. 36). Stilul lui Sadoveanu se bazează pe identificarea unui număr mare de arhaisme/regionalisme, iar elementul interesant evidențiat de Codruța Cozma îl reprezintă existența unor neologisme. Prima taxonomie implică caracteristici de ordin lexical, fonetic, morfologic. Arhaismele și regionalismele lexicale sunt grupate în 15 categorii⁹, cele mai numeroase cuvinte încadrându-se în câmpul semantic al armatei, al vestimentației și al popoarelor/etniilor. Pentru fiecare termen identificat, autoarea

⁹ Autoarea evidențiază următoarele categorii: armată/ceremonialul militar (*achingiu*, *balimez*, *sotnic* etc.), dregători din Țările Române și din străinătate (*armaș*, *hatman*, *spătar* etc.), obiecte de vestimentație (*cabaniță*, *ocină* etc.), părțile corpului (*gâtiță*, *puricariu*), medicină populară (*spânț*, *stricnea*, *pojarniță*, *zburătoare*), elemente ale configurării spațiale (*cohalm*, *corhan*, *șleau*), fenomene atmosferice (*moloșag*), alimente (*naramză*, *pomeranț*), obiceiuri (*panahidă*), animale, păsări (*breb*, *capaucă*, *caprimulg*, *ciuf*, *cuculeasă*, *ialan*, *puhoier*, *scobai*), plante (*alior*, *bărbănuș*, *năgară*, *răsură*), instrumente muzicale (*bandură*, *țimbală*), popoare, etnii (*cazac*, *hahol*, *năvrăp* etc.), acțiuni (*a alicni*, *a se jâmba*, *a se pedestri* etc.), însușiri (*mașcat*, *năimit*, *proclēt* etc.).

oferă explicații privind originea lexemelor sau adaptabilitatea lor în lexicul limbii române vechi și face trimitere la studii consacrate în domeniul de referință (vezi Moldovan, 1999, Felecan, Băbaș, 2008, Farcaș, 2012). Din punct de vedere fonetic, se constată utilizarea abundentă a unor forme neliterare: *bielșug*, *cămeșă*, *desară*, *năvrap*, *pâne*, *prietin*, *să lăcrămeze* ș.a., Sadoveanu însuși mărturisind că „s-a documentat îndelung din diverse lucrări de specialitate, printre care și *Atlasul lingvistic român*, spre a alege cuvintele potrivite pentru eroii săi, în funcție de configurația spațială a zonei geografice căreia îi aparțin sau din care provin” (p. 42). Aspectele morfologice țin de genitivul numelor proprii masculine, construit cu morfemul de genitiv-dativ *lui* postpus, forme ale viitorului popular, forme inverse de viitor și perfect compus, mai-mult-ca-perfectul arhaic. Neologismele sunt utilizate de protagoniștii care au un bagaj cultural superior, aparținând spațiului occidental: *a argumenta*, *a proclama*, *anecdota*, *autohton*, *caustic*, *privilegiu* etc. sau românesc: *a oficia*, *aciditate*, *calamitate*, *invazie* ș.a. În a doua parte a acestei diviziuni, se analizează conceptul de *discurs repetat* (DR), introdus de Eugen Coșeriu, ca formă de reluare a structurilor lingvistice consacrate în vorbirea comunității, configurând manifestarea acestuia la nivel frazeologic prin texteme precum proverbele, maximele sau citatele. În creațiile sadoveniene, DR contribuie la coerența discursivă, la evocarea unui stil arhaic și la reflectarea spiritului epocii, ilustrând competența idiomatică a personajelor și conferind narațiunii valoare estetică. Textemele stabilesc conexiuni între emițător și receptor, integrând tradiția lingvistică și autoritatea culturală în structura operelor. Ele au caracter diasemic, funcții fatice sau expresive și se raportează atât la domeniul religios, cât și la universul basmului.

De aceea, Codruța Cozma conchide că

„autorul se folosește de toate registrele limbii, împletind în mod inspirat arhaismul și termenii populari, regionalismele și neologismele. *Tehnica liberă* de utilizare a cuvintelor se îmbină cu secvențele de *discurs repetat*, prin care locutorul face trimitere la tradiția idiomatică și conferă un plus de autoritate propriului discurs” (p. 69).

Capitolul al III-lea, „Politețea – coordonată fundamentală a lumii sadoveniene” (pp. 71-97), analizează politețea ca dimensiune fundamentală a universului românesc, manifestată la nivel comportamental și discursiv, cu scopul de a valorifica rolul acesteia în menținerea echilibrului sociolingvistic. Politețea este concepută ca o expresie a moderației și conformității cu normele tradiționale, abaterea de la acestea fiind sancționată în cadrul interacțiunilor sociale¹⁰. Lucrarea sintetizează perspective lingvistice, pragmatice, sociologice și filozofice asupra politeții, fundamentând analiza pe contribuțiile unor teoreticieni de referință precum Austin (1962), Goffman (1967), Searle (1969), Lakoff (1973/1975), Grice (1975), Brown & Levinson (1978), Slama-Cazacu (1999), G. Eelen (2001), Watts (2003), Mills (2003), Roventă-Frumușani (2005).

Astfel, printr-o abordare critică bine organizată, în următorul capitol, „Politețea și actele de vorbire” (pp. 98-181), Codruța Cozma realizează o taxonomizare a manifestărilor discursive în planul comunicării verbale, în raport cu politețea pozitivă – *salutul*,

¹⁰ Din punctul nostru de vedere și în acord cu autoarea volumului, cel mai elocvent exemplu ce creionează importanța respectării principiului politeții este oferit de un personaj sadovenian emblematic – Vitoria Lipan –, care îi oferă sfaturi fetei sale despre respectarea rânduilor sociale, morale și ale bunei cuviințe: „N-ai mai învățat rânduiala? Nu mai știi ce-i curat, ce-i sfânt și ce-i bun de când îți umblă gărgăuni prin cap și te cheamă domnișoară” (Sadoveanu, 1975, pp. 12-13).

urarea –, negativă – mulțumirea, scuza, rugămintea –, respectiv impolitețea¹¹ – porunca, insulta, imprecăția laică, blestemul. „Toate actele de vorbire menționate devin instrumente lingvistice cu ajutorul cărora se transmit nu doar atitudini, ci și stări psihice, aspectul acesta fiind o componentă a configurării universului interior al vorbitorilor” (p. 252). Pentru fiecare act de limbaj, titulara volumului inițiază o clasificare, menționează contextul în care acestea se utilizează, aspectele de ordin lexico-gramatical sau morfosintactic, interferențele și particularitățile discursive. Oferind un corpus vast, constituit din peste 200 de exemple, autoarea evidențiază anumite tipuri de salut: *inițial, raportat temporal, simetric, formal, informal*, urări regăsite în diverse epistole¹² (vezi scrisoarea pârcălabului Fetion către preotul Constandin de la Avrămeni, scrisoarea lui Ștefan-Vodă către pârcălabii de la Crăciuna, scrisoarea voievodului moldav către principii europeni, scrisoarea lui Mengli Ghirai către Ștefan cel Mare etc.) sau marcate prin grupuri nominale de tipul „fericită sănătate”, „binele de folos”, „viață lungă” etc. Același corpus este relevat prin sintagme ce exprimă mulțumirea: „mulțămesc că te-ai grăbit să vii”, „sărutăm dreapta”, „ne-a scurtat necazul” ș.a., având funcții declanșatoare sau de încheiere. Scuzele se constituie din trei elemente: *ofensa, reparația*, respectiv *reacția la reparație* (Goffman, 1967), iar caracteristicile discursive pe care le îndeplinesc variază de la exprimarea regretului sau atenuarea potențialului amenințător al unui act la restabilirea echilibrului interacțional. Structura binară a rugăminții implică solicitarea și răspunsul, iar clasificările țin de natura canalului de comunicare, a obiectului rugăminții sau a cererii, de motivația exprimării, de focalizarea scopului, de formalitatea contextului, de importanța beneficiului urmărit. În ce privește porunca, se respectă același principiu de analiză, însă remarcăm interferența acesteia cu alte acte de vorbire. Astfel, se subliniază faptul că, în funcție de circumstanțele discursive și de elementele pragmatice (poziția emițătorului, intonația, formele verbale utilizate), porunca poate fi mascată ca rugămintă sau invitație, dar rămâne percepută ca un act directiv, având caracter imperativ. Studiul explorează rolul social, metalingvistic al poruncii, demonstrând modul în care aceasta reflectă relațiile de putere și ierarhiile sociale sau maniera în care poate amenința echilibrul interacțiunii prin încălcarea principiilor politeții și cooperării.

Capitolul al V-lea, „Eufemismul” (pp. 182-200), creionează trei sectoare ale tabuurilor: *sacru, impurul fizic/moral*. Prima clasă implică tabuuri cu trimitere la aria semantică a diavolului: „ducă-se pe pustii” sau a morții: „miroase a pământ”, „s-a mutat întru veșnică viațuire”, „au tras săbiile pentru a secera și a cosi”. A doua și a treia grupare se identifică prin tabuuri ale impurului fizic sau moral și oferă, pe de-o parte, câmpuri semantice ale sexualității: „cu voi mi-am prăpădit pruncia”, „copil din flori”, a sarcinii și a nașterii: „răstoarnă car cu povară scumpă”, a corporalității: „băătură de liniștea”, iar pe de altă parte, a bolilor psihice (nebunie): „nu mai are nicio legătură cu lumea asta”, a emoțiilor, sentimentelor negative (ură, urătenie, dușmănie): „fratele nu i-i prieten”, a defectelor morale (lașitate, minciună, nervozitate, vicii): „ai închinat cam mulțisor cu gârliciul pivniței”. Eufemismele se construiesc fie prin substituție – sinonimie, metasememe (metafore, sinecdoce, antifraze) –, fie apelând la discurs indirect și presupun „atenuarea agresivității verbale” (p. 199).

¹¹ Autoarea acordă o atenție deosebită acestui concept în capitolul al VI-lea, „Vorbirea ireverențioasă”, valorificând următoarele acte verbale: *insulta, imprecăția laică, blestemul*.

¹² Prin aceste scrisori se evidențiază „politețea ritualică, formulele de adresare clișeizate în mai mare sau mai mică măsură, subliniind cunoașterea canoanelor specifice unei astfel de scrieri” (p. 127).

Făcând o incursiune în literatura consacrată teoriilor și principiilor urmărite de impolitețe, în capitolul al VI-lea, „Vorbirea ireverențioasă” (pp. 201-228), Codruța Cozma explică strategiile impoliteții pozitive, negative, neoficiale (*off-record impoliteness*), refuzul politeții (*withhold politeness*), respectiv funcțiile disfemismelor¹³ și ale cacofemismelor¹⁴ (*reflexivă, emfatică, feedback, metalingvistică*). De asemenea, ea analizează tipurile de impolitețe în operele lui Mihail Sadoveanu. Astfel, impolitețea pozitivă folosește insulte directe și cuvinte tabu: „fecior de curvă”, „râie țărănească”, iar cea indirectă utilizează aluzii și ambiguități pentru a destabiliza: „te poftesc să-ți schimbi căutătura”. Impolitețea negativă invadează intimitatea prin limbaj sau gesturi: „dacă nu taci îți pun căluș”, iar falsa impolitețe maschează aprecierea sub expresii aparent jignitoare: „acela-i mare ticălos și bun viteaz”. Concretizările discursive ale impoliteții se evidențiază prin înjurătură, care apare sub diferite forme: *insultă, blestem, imprecăție laică*. Pentru fiecare dintre acestea, Cozma urmărește caracteristicile lexico-semantică regăsite în exemplele propuse, urmând să interpreteze pragmatilistic actele discursive ale personajelor create de Sadoveanu. Partea a doua a diviziunii de față insistă asupra procedeeleor lexicale: *derivare, conversiune*, respectiv stilistice: *metaforă, metonimie, epitet depreciativ, antifrază*, prin intermediul cărora se formează disfemismele. Concluziile pertinente ale acestui capitol pun în lumină „înclinația vorbitorilor pentru exprimarea reverențioasă, evitarea manifestărilor discursive capabile să afecteze imaginea actanților, apelarea la diferite acte de vorbire expresive prin care se transmite deferența față de ceilalți” (p. 277).

Capitolul al VII-lea, „Ironia – jignire sub masca politeții” (pp. 229-248), reflectă o perspectivă nouă a ironiei, folosită pentru a ascunde sensul real al mesajului, pe care îl dezvăluie doar în măsura dorită de vorbitor. Așa cum ne-a obișnuit în fiecare capitol, autoarea oferă câteva premise teoretice, exploatând numeroase articole și volume (vezi Searle, 1975; Orecchioni, 1976; Sperber și Wilson, 1981; Ducrot, 1984; Brown & Levinson, 1987). Corpusul este organizat sistematic și include șase categorii distincte ale ironiei verbale existente în operele scrise de Mihail Sadoveanu: *referențială, ca antifrază, de conotație, prin suprimarea politeții sau a naivității simulate sau prin hiperbolizare* și se manifestă prin caracterul relațional, inclusiv, respectiv diferențiativ. Pentru fiecare dintre exemplele oferite, titulara volumului oferă o analiză pragmatilistică și nuanțează în egală măsură configurații morfosintactice. Ironia în textele propuse spre cercetare reprezintă o formă subtilă de opoziție și atac, fie prin aluzii mascate, fie printr-un discurs incisiv, cu rolul de a destabiliza și discredita obiectul ironiei. Ea funcționează atât ca un mijloc de autocenzură, substituind agresivitatea verbală directă, cât și ca o strategie subversivă de reechilibrare a raporturilor de forță, fiind o tehnică de comunicare ambivalentă, ce transmite mesaje cu dublu înțeles.

Ultimul capitol, dedicat concluziilor (pp. 249-257), este extrem de bine structurat, întrucât pentru fiecare diviziune oferă câte o idee de bază, care surprinde elementul de noutate propus de Codruța Cozma pe parcursul cercetării sale:

- „1. Limbajul personajelor servește demersului literar, contribuind definitoriu la conturarea unui mesaj coerent și la eficiența transmiterii acestuia.
2. În ciuda stratificării sociale ilustrate în romane, limbajul personajelor este unitar.

¹³ Este o modalitate lingvistică de atacare a imaginii publice a celuiilalt.

¹⁴ Se referă la utilizarea termenilor licențioși, având „o expresivitate sporită și sunt supuse unor severe interdicții de limbaj, tocmai din cauza caracterului lor obscen, ofensator” (p. 204).

3. Politețea este firul roșu al întregului corpus.
4. Actele de vorbire se subordonează principiilor politeții și evidențiază dimensiunea afectiv-emoțională a comunicării.
5. În exprimarea reverențioasă se face apel la eufemisme.
6. Realismul operelor și al personajelor este configurat și cu ajutorul impoliteții.
7. Exprimarea disfemică devine un mijloc de sancționare a defectelor morale și fizice.
8. Ironia este un reglator al relațiilor sociale.
9. Limbajul are în universurile discursive studiate rol pragmatic”.

Sintetizând, cu toate că romanele supuse investigației reflectă o stratificare socială complexă, limbajul eroilor se remarcă prin unitate, manifestată prin consecvența formulărilor atât în stratul narativ, cât și în cel dialogal. Politețea constituie elementul central al întregului corpus analizat, actele de vorbire fiind subsumate normelor sale. Totuși, utilizarea eufemismelor coabitează cu principii promovate de impolitețe, care contribuie la realismul operelor și la conturarea veridică a personajelor. Exprimarea disfemică devine un mijloc de sancționare a defectelor morale și fizice, în timp ce ironia funcționează ca un mecanism de reglare a relațiilor sociale. Aceste observații subliniază funcția pragmatică a limbajului în cadrul actelor discursive prezentate.

Lucrarea se încheie cu ampla bibliografie care întregeste volumul de față și certifică munca asiduă a autoarei, concretizată în decurs de mai mulți ani. Această bibliografie este succedată de un rezumat redactat în limba engleză, ce îmbogățește valoarea academică a lucrării, facilitând integrarea, recunoașterea acesteia în circuitul științific internațional. Prin interpretarea atentă a fiecărui exemplu, Codruța Cozma demonstrează pregătirea teoretică riguroasă și capacitatea ei de a-și apropria termenii de specialitate într-un mod care reflectă o înțelegere profundă și o stăpânire riguroasă a conceptelor vizate. *Elemente de pragmatolingvistică și de retorică în opera lui Mihail Sadoveanu* reprezintă o contribuție valoroasă pentru studiile lingvistice, fiind un instrument util pentru cercetători din domeniul umanist.

Vincent Tomasso, *Nostalgias for Homer in Greek Literature of the Roman Empire*, London–New York, Routledge, 2024, 142 + IX p.

Cristian BAUMGARTEN
Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca
DOI: <https://doi.org/10.35923/AUTFil.63.26>

Lucrarea recenzată, un studiu de recepție a poeziei homerice în perioada imperială, are la bază teza cu titlul ‘*Cast in Later Grecian Mould*’: *Quintus of Smyrna's Reception of Homer*, susținută în 2010, la Universitatea Stanford, iar ca autor pe Vincent Tomasso, cadru didactic și cercetător în domeniul studiilor clasice la Trinity College Hartford (Connecticut).

Volumul lui Tommaso surprinde punctele de convergență ale receptării epopeii homerice în literatura imperială, într-un studiu complex și detaliat de investigație filologică și nu mai puțin stilistică, dedicat multiplelor ecouri ale epicii homerice în istoria literară